

Inhoud

<i>Inleiding</i> door Ton van der Stap	7
Een kindertijd	15
Een vader	21
Een opvoeding	25
Invloeden	44
Gedichten en plannen	49
Alexis	58
Over de liefde	65
Eurydice en Marcella	69
Over geld	75
Van literatuur naar passie	77
Over dromen en drugs	86
Van het Oosten naar de politiek	93
Een intermezzo	99
Een eiland in Amerika	107
Een koffer en een keizer	116
Het hermetisch zwart...	131
...en het vervolg	140
Rondom de romans	150
De kunst van het vertalen	157
Aan de bronnen van het ik	165
Een ambacht	179
Eenzaamheid om van nut te kunnen zijn	187
Schrijvers en wijzen	192
Een heilige zijn als God dood is	200
Soorten racisme	210
En het feminisme?	215
Een schrijver in zijn tijd	222
Een politiek voor morgen	233
Inzicht is sympathie	239
Met open ogen	248
<i>Bibliografie</i>	254

Zevende druk

ISBN 90 263 0563 X
Copyright © 1980 by Editions du Centurion, Paris
Oorspronkelijke titel *Les yeux ouverts*
Verschenen bij Editions du Centurion, Paris 1980
Eerste druk Nederlandse vertaling 1982
Vertaling Ton van der Stap
Ontwerp omslag Mieke Pijfers
Foto omslag Gisèle Freund
Typografische verzorging Hans Gordijn
Amboboeken worden uitgegeven door
Uitgeverij Ambo bv, Baarn
Verspreiding voor België:
Uitgeverij Westland nv, Schoten
5.88.563.7

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Een kindertijd

MATTHIEU GALEY *Hebt u de indruk dat uw kinderjaren anders waren dan bij de meeste kinderen?*

MARGUERITE YOURCENAR Daarvoor kan ik alleen maar afgaan op wat andere schrijvers over hun jeugd vertellen. En ik vind hun beschrijvingen niet kloppen. Ik moet dus aannemen dat mijn eigen kindertijd anders was, of dat die schrijvers zich een kindertijd hebben geconstrueerd die thuishoort in een roman of in de poëzie, en die soms niet met de werkelijkheid overeenkomt.

– *Maar u hebt toch wel vergelijkingspunten. U kende toch andere kinderen.*

– Ja, maar die kende ik oppervlakkig, volgens wat ik de conventies zou willen noemen, eigen aan een kind. Waaraan dachten ze, waarvan droomden ze, als ze weer in hun kinderkamer terug waren? Dat weet ik niet. Ik neem als voorbeeld iemand die ik als een heel groot schrijver beschouw, en die bovendien nog een vrouw is ook – dat wil zeggen dat er aanknopingspunten zouden kunnen bestaan –, Selma Lagerlöf; ik vind haar jeugdherinneringen alleraardigste babbelpaatjes, maar alles wat belangrijk is, is eruit weggelaten. Het boek is niet tot stand gekomen. Ze had het kunnen maken, maar ze heeft het niet gemaakt. Haar eigen diepte komt er niet in voor.

– *Toch werden uw kinderjaren gekenmerkt door iets ongewoons: u had geen moeder. Hebt u dat niet als een druk ervaren?*

– Absoluut niet. Ze hebben mij in mijn jeugd nooit een portret van mijn moeder laten zien. Ik heb er nooit een gezien voor ik misschien vijfendertig was. En op mijn vijfenvijftigste ben ik voor het eerst naar haar graf gaan kijken. Ik moet wel zeggen dat mijn vader nogal rijkelijk door vrouwen was omgeven. Dus er waren genoeg mensen om kraagjes van broderie anglaise voor me te maken of me snoepjes te geven.

– *Maar dat neemt niet weg dat het de kindertijd van een eenzaam meisje was.*

– Tot op zekere hoogte wel. Het ging eigenlijk op en neer; dan was ik weer eens een tijd alleen, en dan weer midden tussen andere kinderen of mensen waar mijn vader dan verbleef. Maar bij tijd en wijle toch wel eenzaam, ja, en ik geloof dat het iets geweldig goeds is, als

men vroeg went aan de eenzaamheid. Dat leert een mens, in zekere mate tenminste, om het zonder anderen te kunnen stellen. Het leert een mens ook om meer van anderen te houden. Bovendien is er diep in het kind een onverschilligheid, die je maar heel zelden vindt beschreven. Ik weet niet of de mensen zich gegeneerd voelen als ze die onverschilligheid merken, maar het treft mij altijd als ik naar kinderen kijk: ze leven in hun eigen wereld. En ik heb het gevoel dat ik in mijn eigen wereld leefde. Ik geloof dat de meeste schrijvers die het over de kindertijd hebben, zelfs de 'serieuze', zich altijd op dat punt verkijken. Ze zien het kind vanuit hun standpunt van volwassenen, of ze doen een enorme poging om zich te verplaatsen in wat een kind naar hun idee is. Dat is allemaal veel te systematisch, het gaat veel te veel uit van onze eigen conventies. Ik geloof dat een kind zich op een heel vage manier in het leven oriënteert, met de verwondering van het jonge dier dat iets voor de eerste keer – of voor de tweede of derde keer – ziet; de grote mensen om hem heen, van wie de identiteit niet altijd even duidelijk is, van wie de een, zeggen ze, blijkbaar zijn vader is en 'pappa' heet (maar wat is voor hem een vader?), en de ander zijn moeder en een derde het dienstmeisje of het keukenmeisje, of de postbode, – al die mensen zijn 'grote mensen', die op hun manier belangrijk zijn, en die tegelijk geen bijzonder sterke band met hem hebben; hij heeft zijn eigen leven en daar kunnen die mensen niet bij. En dat soort relaties, die wil niemand onderkennen. Men wil dat kinderen hun ouders verachten of hen vereren. Maar om eerlijk te zijn, ik heb mijn vader in geen enkele periode van mijn leven 'vereerd', en ik heb het gevoel dat ik pas laat werkelijk van hem ben gaan houden.

– *Wie waren nu voor u de 'grote mensen', die zich vanaf uw kindertijd een plaats hebben verworven in uw geheugen?*

– Dat waren er heel wat, maar ik had sterk het gevoel dat ze meetelden zonder, om zo te zeggen, echt mee te tellen. Ik woonde in een huis vol mensen, zoals alle oude huizen vroeger: je had mijn grootmoeder, je had mijn halfbroer en later diens vrouw, je had mijn oom, je had vage neven. Dan had je het huispersoneel, en dat was niet gering in een tijd waarin alles nog niet elektrisch of mechanisch ging. Dan waren er de mensen uit het dorp, volwassenen of kinderen. En dan nog de jongens en meisjes die ik in de vakanties op het strand tegenkwam. Al die mensen bestonden voor mij ongeveer in gelijke mate: ze betekenden veel, en weinig.

– *U heeft, naar het schijnt, altijd wat moeite gehad met uw grootmoeder.*

– Wat moeite... zeg maar gerust, een grote hekel! De oorzaken daarvan heb ik in *Archives du Nord* verteld: ze was het inbegrip van de bezittende burgerklasse, en dat merkte je erg aan haar: 'Wees voorzichtig met mijn fauteuil'... 'Loop niet over mijn tapijt'... Ik heb er niet echt onder geleden, maar ik bekeek haar, ik vond haar een raar mens, niet sympathiek, zoiets als een meubelstuk dat in de weg staat.

– *Hebt u nooit een periode meegemaakt waarin u tegen uw familie in opstand kwam?*

– Nee, want ik had er niet veel last van; mijn familie betekende niet veel voor me, behalve mijn vader. Ik heb het ergens anders al gehad over de antipathie die mijn halfbroer (nl. in *Archives du Nord*, p.295vv; v) tegen mij koesterde, maar hem zag ik tamelijk zelden. Ik heb al een beschrijving gegeven van de familieleden van mijn moeders kant (nl. in *Souvenirs pieux*; v) die ik heb gekend of over wie ik heb horen praten; de meesten waren interessante hansworsten, zoals die charmante oom Octave, meer niet. Ik moet een uitzondering maken voor mijn 'oudoom' die ook Octave heette, en die duidelijk iets meer was: een mysticus en dichter die de gave om zich uit te drukken miste. En in een meer nabije generatie die ik nog heb gekend, vond je ook wel mensen die de moeite waard waren, die respect verdienden om hun moed of hun uithoudingsvermogen, zoals mijn tante die verlamd was, of een nicht die verpleegster was in een ziekenhuis voor kankerpatiënten; maar dat was allemaal niet zo belangrijk, ik zag hen niet vaak.

– *Waar woonde u in die tijd?*

– Ik ben op Le Mont-Noir aangekomen toen ik een week of zes oud was. Mijn vader – dat verhaal heb ik al verteld (nl. in *Souvenirs pieux*, p.53; v) – verkocht een paar dagen na de dood van mijn moeder het huis in Brussel, dat hij had gekocht om tegemoet te komen aan haar wens om, als zij zou bevallen, in de buurt van haar zusters te zijn en onder behandeling te staan van een arts, die overigens vermoedelijk incompetent was en niet genoeg aandacht aan haar besteedde, want zij stierf aan kraamvrouwenkoorts, zoals zoveel jonge moeders in die tijd, die het slachtoffer werden van de gebrekkige antiseptische maatregelen. Maar Le Mont-Noir is altijd alleen maar een zomerverblijf geweest, ook al bleven we er tot diep in de herfst. De eerste twee winters van mijn leven, hebben ze mij

verteld, heb ik doorgebracht in het grote huis in Rijsel, maar de herinneringen die ik heb aan dat huis en aan zijn mooie tuin van toen, zijn uiteraard van latere tijd; ze dateren van de korte bezoeken die ik daarna aan mijn grootmoeder bracht. Vanaf mijn derde jaar heb ik alle winters doorgebracht in het zuiden van Frankrijk, tot 1912 ongeveer (ik ben niet meer zo zeker van die data), en tot 1914 waren we in juni in Parijs; we hadden daar een groot appartement in een huizenblok dat nu ook weg is, aan wat toen de Avenue d'Antin heette.

Al toen ik nog heel klein was, gingen we 's zomers ook naar het strand, bij Scheveningen, in Holland, en verder naar verschillende stranden in België tussen de grens en Oostende, waar mijn vader vrienden had – en vooral vriendinnen. Soms waren we in Brussel, om dezelfde reden; soms in Parijs, ook voordat mijn vader er ging wonen, toen ik een jaar of negen was. Ik kan dus nauwelijks spreken van een jeugd die ergens geworteld was. Maar de sterkste herinneringen heb ik aan Le Mont-Noir, want daar heb ik geleerd van alles te houden waar ik nog steeds van houd: het gras en de wilde bloemen daartussen; de boomgaarden, de bomen, de sparrenbossen, de paarden, en de koeien in de uitgestrekte weiden; mijn geit, waarvan mijn vader de horens had verguld; de ezelin Martine en het ezelsveulen Printemps, mijn rijdieren, vooral de ezelin waarvan ik al heel vroeg had gehoord dat ze heilig is onder de schepselen, omdat ze op de rug de sporen van een kruis draagt, want ze heeft op Palmzondag Jezus tot rijdier gediend; mijn schaap dat het leuk vond om zich in het gras te rollen, de konijnen die vrij rondliepen en in het kreupelhout speelden en waarvan ik nog steeds heel veel houd – die jonge konijntjes die Zeno de vrijheid geeft, kort voor zijn dood –, de oude hond wiens einde ik op een morgen door een gewerschot heb horen verkondigen, en dat was mijn eerste grote verdriet (ik was toen acht). Maar ik hield ook van de stranden en hun eindeloze vlakten, als de zee zich terugtrekt in dat voor mij haast hypnotiserend bewegen van de golven.

Mijn herinneringen uit die tijd aan Zuid-Frankrijk zijn minder talrijk, overwoekerd door de herinneringen eraan uit mijn jonge-meisjesjaren, maar ik zal nooit de sinaasappelen vergeten die we in de tuin plukten (en mijn vader hing ze met touwtjes in de bomen als er te weinig waren). Wat de mensen betreft, behalve mijn vader, die er gelukkig altijd was, had je vooral het personeel, dat ze toen nog met die mooie naam 'les gens' noemden, een naam die herinneringen zou moeten oproepen aan de *gens*, de Romeinse stam. Ik begrijp ook niet hoe dat mooie woord 'domestique', knecht, dat van *domus*, het huis

komt, zo is kunnen devalueren in plaats van als heilig te worden beschouwd (te veel slechte meesters, vermoedelijk): de knechten, het personeel, met wie je in hetzelfde huis woont. Ik zie nog de oude koetsier Achille, en na hem de chauffeur César, die succes had bij de vrouwen, de tuinman Hector, Hortense het keukenmeisje, ik hoor nog de dikke Madeleine en de kleine Madeleine met hun slepende stem liedjes zingen die in het dorp waren blijven hangen; en dan was er Marietje, wier enige taak erin bestond de boter te karnen in een koele ruimte waar het een voorrecht was om binnen te mogen komen, de huisknecht-keukenmeester Joseph, en Mélanie, de dienstbode van Noémi, even kwaadaardig als haar mevrouw, en dan Barbara natuurlijk, mijn eigen kindermeisje. Ik heb al heel vroeg geleerd dat al die mensen net als ik hun eigen bestaan hadden en dat het goed was om met hen in de keuken bij het vuur te zitten.

Je had ook de processie in het dorp, waarbij ik net als de andere kinderen verkleed was als engel of als heilige; er was een gewijde put waarin je geld gooide om de gunst te verkrijgen van een of andere heilige, die daar de Gallische nimfen moet zijn opgevolgd – ik heb sindsdien dat gebaar in heel wat landen gemaakt, in IJsland bijvoorbeeld, of bij een bron op het eiland Mount Desert, en niet te vergeten, net als Clément Roux, in de Trevifontein, en iedere keer zijn die door de mensen weggegooide muntjes zoveel als een symbool van onze hoop. Ik moet wel zeggen dat die gewijde put mij in mijn kindertijd minder interesseerde dan een dorpswinkeltje daar vlakbij, waar ze voor een stuiver afschuwelijke chocola verkochten, gevuld met een of andere suikercrème...

Dus, Le Mont-Noir, het beste van Le Mont-Noir voor mij is, dat ik daar op het land leefde en de natuur leerde kennen. Het is heel belangrijk voor een kind, dat het opgroeit in een natuurlijk milieu, dat het leeft met de dieren, en dat het iedere dag mensen van allerlei slag ontmoet en veel omgang heeft met mensen uit het volk. Ik zeg 'mensen uit het volk', omdat ik geen ander woord weet, ik bedoel mensen die tot geen enkele coterie behoren, die gebrek lijden. En een kind dat in een groot huis tamelijk eenzaam is, gaat nu eenmaal vanzelf veel om met de tuinman, de koetsier, het melkmeisje. Dat zijn de mensen die ik het eerst heb leren kennen, en vaak zijn het nog steeds dezelfde mensen die ik nu op dit eiland het liefste opzoek. Misschien houd ik wel alleen maar van de mensen die ten onrechte worden verondersteld erg simpel te zijn.

– *U hebt wel een echt negentiende-eeuws bestaan geleid, het leven van het 'voorbeeldige meisje' uit de bevoorrechte klasse.*

– Nee, want standsgevoel bestaat helemaal niet voor me. En ik was ook geen 'voorbeeldig meisje': de gedachte een 'voorbeeld' te zijn of er een te hebben kwam niet bij me op. Ik moet zeggen dat ik altijd een grote hekel heb gehad aan de boeken van de Comtesse de Ségur; de Bibliothèque Rose (de Comtesse de Ségur (1799-1874) is de schrijfster van kinderboeken, verzameld in de zgn. Bibliothèque Rose, waarvan de deeltjes in de tweede helft van de vorige en in het begin van deze eeuw in vrijwel alle Franse gezinnen te vinden waren; v) maakt me nog misselijk als ik er een deeltje van tegenkom: die kinderen irriteerden mij, ik vond ze niet echt, het was net of ze al helemaal door conventies waren besmet, dat had ik heel goed door.

– *Toch leek het merkwaardig veel op uw eigen leven.*

– Nee, want bij Madame de Ségur kwam nu juist wel standsgevoel voor: daar bestond een verwaand soort familiebesef; je had de neven, de mensen 'van goeden huize', de achtenswaardige lieden die op visite kwamen. Maar wat waren dat nu eigenlijk voor mensen? Ik had ook neven, maar ze waren niet belangrijker dan de zoon van de tuinman. Nee, standsgevoel beleef ik absoluut niet. Als ik vanmorgen met de loopjongen praat die de kleren komt terugbrengen die naar de stomerij zijn gebracht, dan voel ik geen enkel, maar dan ook absoluut geen enkel verschil met wat er zou zijn gebeurd als ik indertijd met Churchill had gepraat. Het gaat doodeenvoudig om het contact met een mens. Sommigen zijn prettiger dan anderen, maar dat komt niet door hun stand, en zelfs niet door hun ontwikkeling. Ik noem hier met genegenheid de mensen uit het dorp Northeast Harbor, omdat ik er anders misschien niet meer toe kom: Eliot McGarr, de tuinman, en zijn vrouw, burens van ons – en die man, die niet aan jagen doet, weet of raadt alles van planten en dieren: een druppel Indisch bloed, zeggen ze. Bernice Pierce, onze vroegere huishoudster die een vriendin voor het leven is geworden; de drie verpleegsters Ella, Ruth en Dorothee (Didy), die zoveel van elkaar verschillen, de ene een robuuste en verstandige bourgeoisie uit New-England, de twee anderen buurvrouwen van ons, Ruth van Noorse boerenafkomst en heel warm-menselijk als iemand in nood zit, en Dorothee, op en top dame, uiterst geciviliseerd, en met een fijngevoeligheid waarin wij elkaar vinden (zonder deze drie vrouwen was ik waarschijnlijk niet de uitputting te boven gekomen die me telkens weer overviel toen ik Grace tijdens haar lange, verschrikkelijke

ziekte moest verzorgen); Jeannie, die nu mijn secretaresse is, waar ik heel veel aan heb en die ik haast beschouw als mijn dochter, mij door een mooi toeval gegeven; de oude horlogemaker, die het prettig vindt om bij een glaasje over zijn jeugd in Transsylvanië te praten; Dick, de visser-timmerman, vol wijze spotlust; George K., een heel oude man, die op zijn achttiende de massamoorden in Armenië, waar zijn hele familie bij is omgekomen, is ontvlucht om zich uiteindelijk op dit eiland te vestigen: hij is nagenoeg ongeletterd, tenminste wat Engels betreft, maar een kunstenaar – hij restaureert tapijten, en er zijn er heel wat uit het Metropolitan Museum door zijn handen gegaan –, zijn kleurgevoel weegt tegen dat van schilders op; de oude Harry, die graag een borrel lust, maar bij elke gelegenheid, blijde of verdrietige, verschijnt met bloemen, fruit of honing uit zijn tuin, en zoveel anderen. Ik spreek nu natuurlijk niet over de meer ontwikkelde, de 'intellectuelen' en de kunstenaars uit mijn onmiddellijke omgeving, of die ik vroeger heb gekend. Er zijn er onder hen die me erg dierbaar zijn, maar ik maak in menselijke sympathie en eerbied geen enkel onderscheid tussen hen en Bernice of Dick of Harry: dat zou ik me niet kunnen indenken. Wij zijn allemaal hetzelfde, en we zijn op weg naar hetzelfde doel.

Een vader

MATTHIEU GALEY *Afgaande op het beeld dat men zich van hem vormt als men Archives du Nord leest, krijgt men de indruk dat in u wel iets zichtbaar wordt van het karakter van uw vader.*

MARGUERITE YOURCENAR Langzamerhand geloof ik dat zelf ook, maar nu pas, nu de weg bijna is afgelegd. Het is soms moeilijk om aan mensen van de tegenwoordige generatie precies uit te leggen, wat voor iemand mijn vader was. Dat is een wereld die, in die bepaalde vorm, tot het verleden behoort en die, geloof ik, altijd tamelijk zeldzaam is geweest, ook in het verleden. Hoewel hij fysiek totaal anders was dan die boerse huursoldaat, heb ik toch wel eens aan hem gedacht, toen ik een personage uit *L'oeuvre au noir* beschreef, Henri-Maximilien, de avonturier, de liefhebber van de literatuur, die in de leer gaat bij het leven. Hij was het type van de ontwikkelde, openhartige, avontuurlijke Fransman, ongelooflijk impulsief en onafhankelijk, een en al spontane opwelling, die begon